

En mindre elitær samfundsvidenskab - Kritisk realisme i sociologi og organisationsteori

Dele af den nutidige sociologiske, politologiske og organisationsteoretiske forskning er stærkt orienteret imod brugen af kvalitative studier, casestudier og såkaldte "diskursive analysestrategier", som fremhæves frem for mere kvantitativt og repræsentativt orienterede analysestrategier. Men kan man – i den kvalitative forskning – virkelig skelne mellem forskernes holdninger og interviewpersonernes ditto? Eller sker der en uheldig sammenblanding? Og er der ikke en risiko for en elitær drejning, når diskursteoretikerne udforsker elitens tekster, og lader dette repræsentere virkeligheden?

■ Steen Scheuer

Mag. art. ph.d. og dr. merc.,
professor i organisation og ledelse ved
Institut for Samfund og Globalisering,
Roskilde Universitetscenter

"... knowledge is not truly universal until it is within everyone's reach, and hence functions as an instrument for diffusing, rather than concentrating, power." (Fuller 2006a: 151).

Videnskabelig realisme og samfundsvidenskaberne

Det meste af det, videnskaben for hundrede år siden mente var sandt, betragter den i dag ikke længere som sandt, og videnskaben i dag er nødt til at forholde sig til, hvordan vi med den viden i bagagen skal forholde os til det, vi i dag betragter som videnskabens eleverede og sande viden (Fuller 2000: 203). Hvis dette gælder for naturvidenskaben, gælder det bestemt ikke mindre for samfundsvidenskaberne. For hvis naturlovene er rimeligt konstante, eller i hvert fald kun ændres over meget store spænd af tid, så ændres selve samfundene så rimeligt hurtigt, at også vores viden om disse samfund tilsvarende må ændres hurtigere, hvorved gårsdagens sandheder i endnu højere grad bliver falske i dag.

Men derfor kan man sagtens være naturvidenskabelig realist. Selv om man med Popper mener, at virkeligheden ikke indeholder klare tegn på sin egen grundlæggende natur (jf. Fuller 2006a: 91), så kan videnskabelig realisme rimeligvis opsummeres i disse to udtryk:

1. "Hvis en videnskabelig teori er sand, så er den sand overalt og altid. Det modsatte standpunkt er relativisme. Relativisme indebærer, at virkeligheden varierer på tværs af sted.

2. Hvis en videnskabelig teori er sand, så er den sand også selv om ingen overhovedet mener det. Det modsatte standpunkt er konstruktivisme. Konstruktivisme indebærer, at på et givet sted kan virkeligheden skifte over tid." (Fuller 2000: 341).

Nu er det vigtigt at bemærke, at videnskabelig realisme på ingen måde indebærer, at bestemte videnskabelige udsagn er evigt sande. Det kan vi netop ikke vide. Men det er et krav til videnskabelige udsagn, i en realistisk epistemologi, at de kan leve op til disse krav.

Det kan godt undre, at det for samfundsvidenskaberne altid har været lidt mere problematisk med disse omfattende sandhedskrav, end det har været inden for naturvidenskaberne. Og med den socialkonstruktivistiske epistemologis ankomst er sandhedskravet yderligere blevet svækket. I det følgende diskuteres og kritiseres en række af socialkonstruktivismens grundteser, og der argumenteres for, hvordan en mere kritisk realistisk samfundsteori kan leve op til disse krav.

Realisme versus konstruktivisme

Inden for de sidste 20 år har diskussionen om metodologi i dele af samfundsvidenskaberne, nok især inden for sociologi, politologi og dele af erhvervsøkonomien (organisationsteorien), været præget af socialkonstruktivismens (socialkonstruktivismens) fremmarch. Empiriens status som en nødvendig "test" på en teoris gyldighed er hermed reelt kommet noget i miskredit, efterhånden som den filosofisk og humanvidenskabeligt inspirerede socialkonstruktivisme har vundet terræn inden for samfundsvidenskaberne. Socialkonstruktivismen har – især i de mere radikale udgaver – en række sprogfilosofiske præmisser, som grundlæggende set gør op med nogle tilsvarende centrale præmisser inden for den hidtidige samfundsvidenskab, og der kan derfor være grund til at overveje disse præmisser lidt nærmere. Man kan sige, at socialkonstruktivismen repræsenterer en sprogfilosofisk vending inden for samfundsvidenskaben, således som den kommer til udtryk i en række diskursteoretiske

bidrag fra de seneste ti år (Dyrberg et al. 2001; Winther Jørgensen & Philips 1998; Åkerstrøm Andersen 1999), men også inden for den egentlige metodelitteratur fremføres disse sprogteoretiske synspunkter undertiden. Diskursteori og socialkonstruktivism har dog også været udsat for kritik (fx Bredsdorff 2001; 2003; Collin 1997; 2000; Østerud 1997).

Socialkonstruktivismen og diskursteorien er baseret på den præmis, at sproget er den alt-afgørende betingelse for erkendelse, herunder videnskabelig erkendelse. Dette er ikke i sig selv revolutionerende, også Karl Popper reflekterede over sprogets rolle i forbindelse med videnskabelige fremskridt (Popper 1959/1992). Det nye synes at være, på det ontologiske plan, at forestillingen om, at man videnskabeligt kan give en "mere sand" eller evt. "objektiv sand" gengivelse af virkeligheden er en illusion, dvs. at denne "sande" fremstilling altid vil være en social konstruktion, skabt af forskeren selv eller af forskerkollegiet. Den videnskabelige fremstilling af virkeligheden er således ikke en mere sand repræsentation af, hvad hverdagsmennesker har en "falsk" bevidsthed om, den er bare en anden fremstilling, hverken bedre eller dårligere. Videnskabelige data eller såkaldt empiri har således ikke noget sandere forhold til virkeligheden end fx skønlitterære fremstillinger. Videnskabelig empiri er nemlig – siges det – "social konstrueret", og den udtrykker derfor forskerens egen virkelighedsopfattelse, mere end nogen "objektiv" eller "sand" opfattelse. Socialkonstruktivisternes opgave er derfor dels at afsløre dette (samfunds)videnskabelige bedrag (demaskeringsprojektet), dels at give deres egen fremstilling af virkeligheden og samfundet, som ikke er mere sand, bare bedre, mere overbevisende.

Dette demaskerings- eller afsløringsprojekt retter sig ikke kun imod naturvidenskaberne, men også imod den postulerede naturvidenskabelige orientering inden for dele af samfundsvidenskaberne. Denne orientering består i anvendelsen af naturvidenskabelige metoder i og fremholdelse af naturvidenskabelige krav til i samfundsvidenskaberne, krav som består fx i anvendelsen af store databaser som registre, surveys og ikke mindst i analysefasen i anvendelsen af matematik og statistik.

Diskursteorien gør op med den forestilling – som især bunder i en lidt vel forsket kritik af overleveret marxistisk teori (jf. Winther Jørgensen & Philips 1999: 15, 41-4) – at menneskers forestillinger og tro er overfladefænomener, og at det gælder om at afdække den underliggende økonomiske logik bag menneskernes falske bevidsthed. Over for dette siger diskursteoretikerne, at diskursen er virkeligheden. Det vi siger om virkeligheden, er virkeligheden, og man behøver ikke søge andre steder end i diskursen selv efter virkeligheden. "Der er ikke andet end tekst", i Derridas berømte udtryk.¹

Man skelner i denne sammenhæng ofte mellem den radikale socialkonstruktivism (ontologisk socialkonstruktivism), som afviser eksistensen af en objektiv virkelighed, uden for den menneskelige bevidsthed om den, og den mere moderate socialkonstruktivism (epistemologisk socialkonstruktivism), som blot afviser, at samfundet har en objektiv eksistens, der kan gøres til genstand for videnskabeligt studium.

Dette rejser helt generelt det spørgsmål, om videnskab er mulig, og – i den moderate version – om samfundsvidenskab overhovedet er mulig. Hvis samfundet nemlig kun eksisterer i vores bevidsthed, og samfundsvidenskab er baseret på forskernes forestillinger eller fordomme om samfundet, bliver spørgsmålet om videnskabelig objektivitet eller sandhed unægtlig futilt, og kun et spørgsmål om at skrive overbevisende, altså om litterær stil.

Dette opfatter jeg som en klar degradering af samfundsvidenskaberne og af muligheden for samfundsvidenskabelig erkendelse. Den sprogfilosofiske vending er – som jeg ser det – i høj grad et udtryk for sprogfilosofisk reduktionisme af samfundsvidenskab. Hvis al studie af samfundet kan reduceres til studiet af sprog, hvis samfundet er sprog, kan samfundsforskere jo lige så godt starte på omskolingen til at blive humanister og sprogfilosoffer.

Den humanvidenskabelige reduktion er imidlertid af flere grunde absolut ikke velbegrunder. Selv om sprogteori utvivlsomt kan bidrage til samfundsforståelsen, fordi sproget naturligvis påvirker den måde, vi opfatter tingene på, er det ikke desto mindre besynderligt at ville hævde, at sproget er enebestemmende for vores virkelighedsopfattelse. Her skal fremføres nogle synspunkter, som især retter sig imod de radikale versioner af socialkonstruktivismen. Når det gælder de moderate versioner, er der nok i højere grad tale om fælles grund mellem

de socialkonstruktivistiske og de kritisk realistiske synspunkter, faktisk understreger Collin den store overensstemmelse mellem moderat socialkonstruktivism og kritisk realisme (jf. Collin 2000: 75). Uanset hvad, forekommer de følgende punkter at være centrale kritikpunkter i forhold til de radikalt socialkonstruktivistiske positioner.

1. De radikale socialkonstruktivister (ontologiske socialkonstruktivister) begrunder ofte deres synspunkter med en kritik af alternativet, som synes at være positivismen eller essentialismen. Der argumenteres imod positivistiske vidensidealer, dvs. imod at noget kan være "absolut sandt" og imod at tingene har "essenser", som videnskabelig erkendelse retter sig imod. Man må sige om dette, at kritikken retter sig imod epistemologier i samfundsvidenskaberne, hvis positioner for længst er forladt. Det gælder for samfundsvidenskabelig erkendelse og for samfundsvidenskabelige forskere i dag, at der næppe er nogen, der mener at det, de siger eller opdager, er "absolut sandt".

2. Reduktionen af samfundsstudier til sprogstudier er ikke bare reduktionisme, men udtrykker også determinisme:

a. Reduktionisme, fordi al erkendelse om samfundet bliver til erkendelse om sprog. Hermed er samfundet ikke længere et autonomt videnskabeligt forskningsfelt, alle samfundsvidenskabelige spørgsmål kan overlades til lingvisterne.

b. Determinisme, fordi synspunktet indebærer, at vores erkendelse af den samfundsvidenskabelige virkelighed ikke blot er influeret af sproget, men determineret af det. Hvis der nemlig ikke er andet end tekst, bliver der intet uden for teksten, som kan korrigere (Sayer 2000).

3. Pointerne i punkt 2 kan illustreres med et eksempel, der netop viser forskellen på at studere sprog og studere samfund (jf. Goldthorpe 2000: 75n). Hvis jeg har brug for at lære fransk, behøver jeg sådan set kun at kende én, rimeligt veltalende, franskmand. Jeg behøver ikke tale med et "repræsentativt sample" af franskmænd m/k. Sådan er sprogstudiers grundpræmis. Sproget er faktisk i meget høj grad et fælles, ret homogent redskab, som forstås af langt de fleste. Modsat med holdninger og adfærdsformer i samfundet. Disse er langt mere heterogent fordelt: Hvis jeg fx gerne vil vide, hvad fransk-

■ ■ ■
Note 1 Jf. Østeruds diskussion af det tvetydige i dette udtryk (1997: 144-5).

mændene mener om fx tørklædeforbuddet (forbuddet imod "synlige religiøse symboler") i franske skoler, er det bestemt ikke nok at tale med én franskmænd eller med et par stykker. Vil jeg virkelig vide, hvad franskmændene mener, kan en survey være en god idé, også hvis jeg fx gerne vil vide, hvad franske muslimske kvinder mener. Samfund kan ikke reduceres til sprog.

4. Postulatet om, at data eller empiri – fx i surveys – er "socialt konstrueret" og dermed udtrykker forskerens mere en de udforskede virkelighedsopfattelser er baseret på en terminologisk sammenblanding: Det er jo rigtigt, at samfundsvidenskabeligt forskningsdata eller empiri skal "produceres", og at det fx for interviewdata gælder, at hvis forskeren ikke havde indsamlet dem (eller foranstaltet at de blev indsamlet), så var de ofte ikke blevet indsamlet. Der er masser af menneskeskabt virkelighed derude, der aldrig bliver udforsket, og som der derfor aldrig bliver "produceret" data om. Men her sammenblender mange socialkonstruktivister den metodologiske form med det meningsbærende indhold i forskningen. Hvis en forsker studerer et organisationsudviklingsprojekt, "producerer" han/hun data om dette projekt, data som ikke foreligger for tusindvis af andre projekter i danske virksomheder og organisationer, naturligvis er det sådan. Men det er jo ikke det samme som at forskeren producerer resultaterne, dvs. selve indholdet.

Jeg vil her kort sammenfatte de ovenstående punkter i en form, der er stærkt inspireret af især den kritiske realismes kritik af den radikale socialkonstruktivisme. Kritisk realisme repræsenterer en mere åben og mindre dogmatisk videnskabsteori, som klart afviser den sprogfilosofiske vending, og som dermed står klarere og mere centralt på samfundsvidenskabelig grund. Jeg henviser her især til Andrew Sayers tolkninger af kritisk realisme (Sayer 2000). De centrale punkter for samfundsvidenskaben er iflg. Sayer bl.a. følgende:

- a) Vi kan aldrig reducere virkeligheden til det, vi ved om virkeligheden. Forestillingen om, at virkeligheden er en ren social konstruktion, udtrykker en klar over- eller fejlvurdering af den menneskelige bevidstheds og sprogets betydning. Dette er den epistemologiske fejltagelse.
- b) Al vores viden er begrebsafhængig, men ikke begrebsdetermineret. I socialkonstruktivismen determinerer begreberne virkeligheden,

og intet "ydre" kan korrigere dette. I den kritiske realisme opfattes det på den måde, at virkeligheden griber ind og korrigerer (sprog)lige misforståelser (jf. Collin 2007: 134-5). Alt er ikke fortolkning.

- c) Al vores viden er principielt fejlagtig, og meget videnskabelig viden har siden hen vist sig at være forkert. Sagt på en anden måde: Videnskabelig viden er altid behæftet med en vis grad af usikkerhed.
- d) Man må kombinere ontologisk realisme, epistemologisk relativisme og vurderingsmæssig logik, rationalitet eller tolkning. Begreber og teorier er sociale konstruktioner, og dermed relative, dvs. de varierer mellem kulturer, videnskabelige paradigmer osv., men den virkelighed, de omhandler, er den samme.
- e) Det er muligt at føre en rationel dialog om teorier. Der kan være videnskabelige revolutioner og paradigmer, men man bør tilstræbe at føre dialog mellem paradigmerne. Dette standpunkt er i modstrid med den normative opfattelse af bl.a. Kuhns teorier, som er så meget i vælten (Kuhn 1962; jf. kritikken heraf hos Fuller 2003).
- f) Også videnskaben er relativistisk, fordi ny viden udvikles på basis af eksisterende viden, "overleveret visdom" (udtrykket stammer fra

Galbraith) osv., og ny viden er dermed afhængig af eksisterende viden.

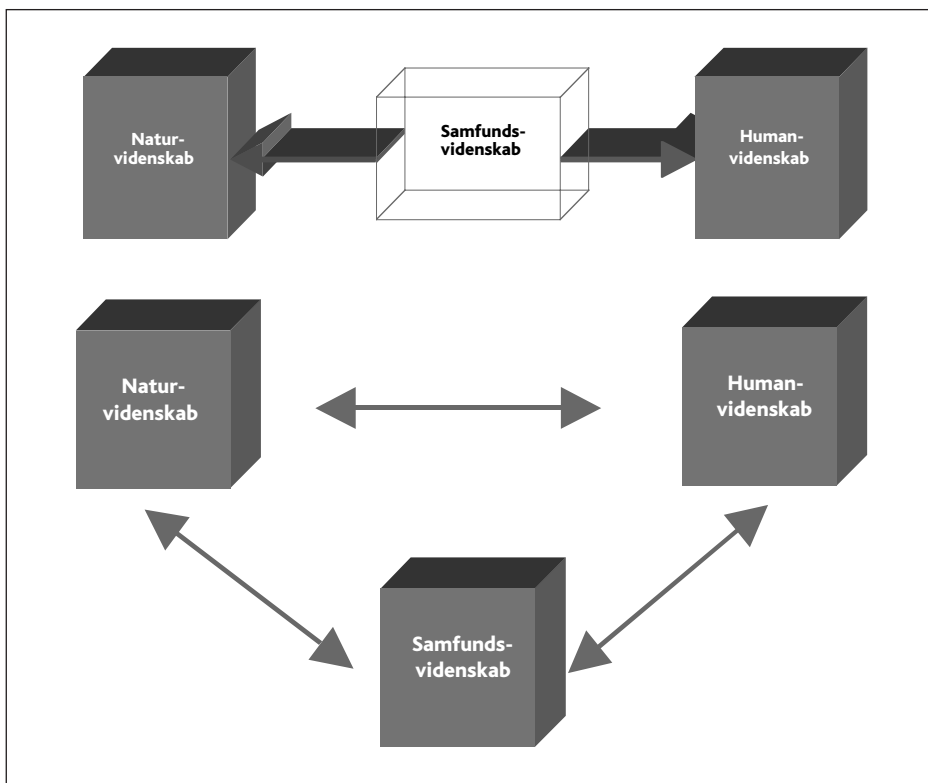
Sammenfattende kan man derfor sige, at videnskabeligt arbejde i samfundsvidenskaberne må være baseret på hvad Goldthorpe kalder 'a logic of inference':

"A logic of inference implies a confrontation of evidence and argument. This means assuming that a world exists independently of our knowledge about it. That the purpose of scientific inquiry is to improve our knowledge about this world by confronting the arguments with data (empirical data). That the purpose then is to infer beyond the data at hand." (Goldthorpe 2000: 67)

Det sidste punktum er ikke det mindst vigtige: Hvis vi ikke kan inferere/generalisere udover det forskningsfelt eller de personer, vi selv har spurgt, har forskningen ikke stor værdi.

Samfundsvidenskaberne har i øvrigt altid manøvreret i krydsfeltet mellem naturvidenskab og humaniora. Den afstandtagen fra et naturvidenskabeligt videnskabsideal, man ofte ser, indebærer imidlertid i den radikalt socialkonstruktivistiske version en fuldstændig kapitulation overfor eller reduktion af samfundsvidenskaberne til det humanvidenskabelige ideal. Man kan beskrive det som spørgsmålet om, hvorvidt samfundsvidenskaben er en slags se-

Figur 1. Samfundsvidenskaben i forhold til natur- og humanvidenskaberne. To mulige synsvinkler.

mi-videnskab, der kun kan hente sin legitimitet ved at trække enten på natur- eller på kulturvidenskaberne. I dette tilfælde står striden i samfundsvidenskaberne om, hvor langt eller hvor tæt samfundsvidenskab skal lægge sig på den ene eller den anden af de videnskabelige modpoler og samfundsvidenskaberne befinder sig i en konstant mellemposition mellem de to "hovedpunkter" i videnskaben. Jf. den øverste halvdel af figur 1.

En anden mulig tolkning er imidlertid at hævde, at samfundsvidenskab er en tredje videnskabelig gren, som hverken kan reduceres til eller skal hente sin *raison d'être* fra natur- eller humanvidenskab. Det er klart, at de sociologiske klassikere stod i dilemmaet mellem natur- og humanvidenskab, da samfundsvidenskab endnu var embryonisk. I dag gør dette sig imidlertid ikke gældende, idet samfundsvidenskab er blevet en videnskab i egen ret, med realitet og med autonomi.

- Samfundsvidenskab har realitet, dvs. den har sin egen selvstændige motiverende kraft i form af sine egne problemstillinger, drivkræfter, metoder, teorier osv., og den udforsker et felt, der er lige så reelt eksisterende som natur- og humanvidenskaberne gør, og
- Samfundsvidenskab har autonomi, dvs. den er irreducibel til andre videnskabsformer, dens resultater, teorier og metoder er autonomt udviklet indenfor de samfundsvidenskabelige discipliner, og behøver ikke legitimere sig selv i forhold til disse.

Samfundsvidenskaberne (sociologien, politologien, økonomien osv.) har egne teorier, egne metoder og analysestrategier, egne etablerede kendsgerninger, som hverken behøver at blive retfærdiggjort med henvisning til humanistiske eller til naturlidenskabelige teorier og metoder, jf. den nederste halvdel af figur 1.

Kritisk realisme som forskningsstrategi: Surveys kontra kvalitative interview

Den kritik af surveys, og de argumenter for enkeltstående casestudier, dybdegående narrative interview m.v., der fremføres i dag, har spor nogle årtier tilbage, i hvert fald til den etnografisk inspirerede kritik fra 1960'erne og fremad. Udtrykket "positivist" anvendes som en generelt nedsættende etiket om de forskere, der bedriver surveys (evt. post-, neo- eller ligefrem skabs-positivist!), men dette hindrer nu ikke surveyforskerne i at bedrive deres forskning. Surveyforskerne har heller ikke brugt megen energi på at besvare kritikken fra "de kvalitati-

ve" (se dog fx Goldthorpe 2000: 94-115; Vaus 2002: 15-7).

Der kan derfor være grund til at reflektere lidt nærmere over de respektive fordele og ulemper ved surveyforskning og ved kvalitativ forskning, og mit formål hermed er at foreslå en form for arbejdsdeling i den sociologiske og den organisationsteoretiske forskning, hvor disse to forskellige metode- og analysestrategier kan tilskrives hver sin plads i forskningsarbejdet. Hensigten er ikke at gennemgå alle aspekter af de to metoder (for en oversigt se fx Andersen 1990: 29f.; 1997), men blot nogle af de mest centrale.

Det siges ofte om surveyforskningen, at den er "naturvidenskabelig", tilstræbt "objektiv" og hypoteseafprøvende/falsifikationistisk orienteret. Man skal her være opmærksom på, at dette sådan set ikke er rigtigt. I surveys spørger man respondenterne om hvem de er, om deres erfaringer, holdninger, vilkår, forbrug osv., og alle disse svar er respondenternes subjektive udtryk. Spørger man eksempelvis om folk føler sig mere utrygge ved at gå på gaden end tidligere, reflekterer svarfordelingerne ikke om det faktisk er utrygt (eller mere utrygt end før), men om respondenterne føler sig utrygge.

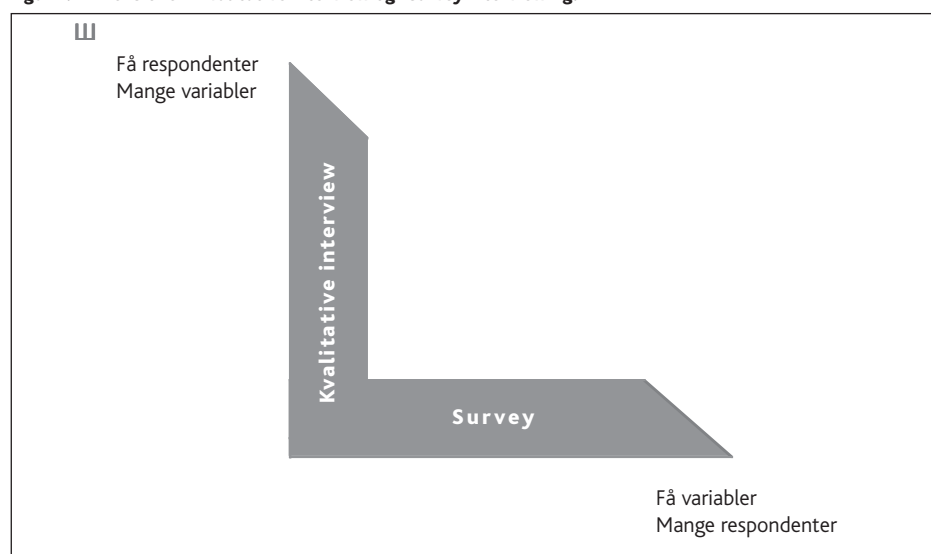
Surveyforskning er således – i modsætning til hvad der ofte synes at være opfattelsen – ikke baseret på objektivitet, men på subjektivitet, nemlig respondenternes subjektivitet. Dette er både en styrke og en svaghed, naturligvis. Respondenterne kan subjektivt oplyse ting om sig selv, der "objektivt" kan kontrolleres og vise sig at være forkert (fx om deres indkomstforhold), men sådanne fejlrapporteringer forekommer ret sjældent, hvis teknikken ellers er

"state of the art", de forekommer hyppigst på bestemte, mere eller mindre tabuiserede områder (fx eget alkoholforbrug, oplysninger om smitte med AIDS). Surveyforskningen har udviklet særlige metoder netop til udforskningen af sådanne "følsomme emner".

Den altafgørende forskel mellem surveyforskning og kvalitative interview ligger i, hvordan man løser varians-problemet, også kaldet "outlier"-problemet. Grundlæggende har en survey mange respondenter og få oplysninger fra den enkelte respondent. Surveyforskning er således endimensional (få-dimensional) i forhold til den enkelte respondent, men multidimensional i forhold til antallet af (og typisk også antallet af typer af) respondenter. I kvalitativ forskning derimod indsamler forskeren som regel mange oplysninger om den enkelte respondent, og den er i den henseende multidimensional, men til gengæld er den endimensional (få-dimensional) med hensyn til antallet af respondenter. Man kan også udtrykke det sådan, at man i kvalitative studier får et bedre blik for svarenes kontekst, end man gør med surveyforskning, til gengæld er bredden i svarene større i surveyforskningen på grund af det store antal respondenter og den randomiserede udvælgelse, jf. illustrationen i Figur 2.

Ofte opfattes kvalitative interview som "multidimensionale", mens surveys kun omfatter (kun kan omfatte) en enkelt eller ganske få dimensioner af respondenternes erfaringer, vilkår eller holdninger. Dette er imidlertid (som det fremgår af figur 2) en klar fejl: Surveys kan være endimensionale på svarkategorierne, men de er multidimensionale på svaruniverset (antallet af respondenter). Med kvalitative interview er det lige omvendt.

Figur 2. Dimensioner i kvalitative interview og i survey interviewing.

Den randomiserede respondentselektion er i øvrigt et vigtigt punkt: I kvalitativ forskning tales om fx "sneboldmetoden", hvor den første interviewperson udpeger velegnede personer til interview, eller metoder hvor chefen udvælger medarbejdere til interview. Det kan naturligtvis rent pragmatisk være nødvendigt at acceptere sådanne metoder, hvis man ikke kan få tilladelse til andet, men forskningsmæssigt set er det yderst uheldigt, ikke så meget fordi repræsentativiteten ikke opnås (den opnås alligevel ikke ved så små samples, som der oftest er tale om), men fordi bevidste eller især ubevidste psykologiske selektionsmekanismer hos den, der udvælger respondenterne, kan skævvride selektionen på helt afgørende vis. Dette problem mindskes, hvis man randomiserer selektionen (bruger lodtrækning i en eller anden form). I disse IT-tider skulle dette ikke være noget teknisk problem.

Et andet aspekt vedrører herefter det, man kan kalde variansproblemet. I enhver dataindsamling er der en vis sandsynlighed for at møde respondenter, som enten er meget stærkt atypiske i forhold til det univers, man undersøger, eller som bevidst fylder intervieweren med løgn. Begge typer kan kaldes outliers. Der er heldigvis ikke mange af den sidstnævnte type (eller af den førstnævnte, mere definatorisk), men hvis man kun interviewer få personer, som i kvalitative spørgemetoder, risikerer man, at en enkelt stærkt afvigende respondent, en enkelt outlier, kan påvirke forskerens billede af det samlede felt meget betydeligt, og dermed skævvride det samlede billede. Selv nok så dydborende interviewmetoder vil ikke kunne afsløre sådanne problemer, og det er derfor et helt afgørende kritisk problem for kvalitativ metodik. Hvis man fx interviewer ti medarbejdere i en virksomhed, og blot én af dem er outlier, har man reelt set et problem. I kvantitative studier løses dette problem pba. loven om store tal.

Kvalitative studier giver altså en meget lav grad af sikkerhed for den viden, der indsamles, mens surveyforskningens betydeligt større grad af sikkerhed om de opnåede resultater er relativt set langt større.

Hvad kan kvalitative interviewmetoder da anvendes til? Hvorfor er disse metoder blevet så populære og relativt fremtrædende inden for sociologien og inden for organisationsteorien? At de er det i psykologien, hvor fokus er på den enkelte eller på den lille gruppe, er jo ikke så mærkeligt, men man skulle tro, at man inden for sociologi og organisationsteori ville afvise

kvalitative studier som for kasuistiske og alt for tilfældige. Alligevel har de vundet betydelig udbredelse. Der er nok flere grunde:

- I de historiske antropologiske studier viste det sig, at man gennem interview med "nøgleinformanter", den lokale stammeprest, høvding osv., faktisk kunne opnå betydelig og ret overbevisende viden om disse andre samfund, en viden der viste sig langt bedre end den hidtidige.
- Overførelsen af etnometodologiske metoder til studiet af vanskeligt tilgængelige subkulturer i vores egne samfund, fx unge drenge på kant med loven (Whyte 1965; Willis 1977) eller subkulturer på arbejdspladsen (Burawoy 1979; Lysgaard 1961/1967; Roethlisberger & Dickson 1939)² viste sig også at kaste betydelig indsigt af sig, som syntes at kunne generaliseres.

Hermed kan man udtrykke det sådan, at etnometodologien gjorde det muligt for forskeren at overvinde sit eget subjektive problemunivers og sætte sig ind i andres, herunder at forstå andres problemtolkninger og kausalitetsforståelser, som man ikke nødvendigvis ville komme til at tænke på af sig selv. Man kan derfor som en ontologisk refleksion sige, at kvalitative studier kan være hypotese-, kausalitets-, eller forståelsesgenererende.

Kvalitative studier er derfor velegnede som pilotstudier, når forskeren er i den indledende fase i sit arbejde, specielt i de tilfælde, hvor det univers (den respondentgruppe), der skal udforskes, af den ene eller anden grund er relativt ukendt for forskeren. Det kan være, at der er tale om en gruppe indvandrerunge, men det kan også være mindre "eksotisk", idet der fx kan være tale om kulturen på en bestemt arbejdsplads, hvor man vha. nogle indledende kvalitative interview kan få klarhed over virksomhedsinterne problemopfattelser og virkelighedstolkninger.

De kan også være velegnede efter dataindsamlingen, hvis forskeren har vanskeligt ved at finde mønstre eller forklaringer i sit materiale. Surveyforskning udelukker næsten at hypoteser og antagelser generaliseres af materialet selv, og der er derfor ofte et betydeligt behov for kvalitativ komplementering.

På den anden side kan de kvalitative studier – trods deres velegnethed til at generere hypoteser – aldrig være synderligt velegnede til at dokumentere eller teste hypoteser, hverken

mere begrænset eller mere generelt. Variansproblemet vil altid være til stede, med mindre man opererer med meget små undersøgelsesuniverser, så små, at man faktisk kan overkomme at interviewe alle!

Når etnometodologien har haft så stor anerkendelse i studiet af fremmede kulturer, skyldtes det antagelig, at man ofte måtte stille sig tilfreds med nøgleinformanterne, da man ikke havde mulighed for andet. Men i vores samfund ville det ikke være acceptabelt, hvis man nøjedes med at interviewe præsten om religion, dommeren om lovgivning og kriminalitet, læreren om pædagogik og virksomhedslederen om ansættelsesforhold. Men det er ofte – især det sidste eksempel – det der faktisk sker i organisationsstudier. Moderne HRM-politik belyses jo enklest ved at snakke med virksomhedsledere og personaleansvarlige, men om medarbejderne så er enige, bliver jo det store spørgsmål.

Man kan derfor skitsere det sådan, at hvor den kvalitative forskning kan åbne ny perspektiver og kan være hypotese- og tolkningsgenererende for forskeren, så er det kun i den kvantitative forskning, at forskeren virkelig kan afprøve hypoteserne og tolkningerne og finde ud af, om de har en gang på jorden eller ej.

Oftest er kvalitative interview derfor særdeles nyttige både som indgang og som komplettering til mere systematiserede dataindsamlingsmetodikker, og efter min opfattelse er en øget anvendelse af denne type af metodekombination langt den mest konstruktive i dansk sociologisk og organisationsteoretisk forskning. I dagens situation betyder det, at langt flere samfundsforskere bør satse på at også at anvende surveys, simpelthen for at skaffe sig større forskningsmæssig troværdighed og dermed ørenlyd.

Denne type forskning er det, man i sociologien kalder "eliteinterviewing", en metode, med sine helt egne tilhørende problemer. Eliteinterviewing er blevet ret udbredt, men hvilken værdi lederes udsagn har som udsagn om "hele virkeligheden" er af indlysende grunde meget omdiskuteret i sociologien (jf. herom hos Goldthorpe 2000: 75-9; Goldthorpe 2004;

Note 2 Fx Hawthorne-eksperimenterne i Chicago, Lysgaards studier af Moss Cellulose-fabrikken i Norge samt af Burawoys deltagerstudier, også i Chicago; her er der tale om kvalitativ caseforskning af høj kvalitet. Jf. min diskussion af disse studier i Scheuer 1999, hhv. kapitel 2 og 4.

Scheuer 1986: 46-8). Goldthorpe har en uhyre instruktiv diskussion netop af brugen af eliteinformeranter med udgangspunkt i etnometodologien:

"In ethnographic work in classical social anthropology, much reliance was in fact placed on 'local authorities', otherwise known as 'key informants'. It would seem to have been accepted that such individuals could be identified in a fairly unproblematic way and that, with some prompting and checking, they could provide the basis for adequate accounts of at least the major institutional and cultural features of the (mostly tribal) societies that were studied." (Goldthorpe 2000: 75).

Således kunne høvdingen fortælle om politik og jagt, præsten om religion osv. Om denne tilgang kommenterer Goldthorpe videre på denne måde:

"Whether such a degree of confidence in key informants' accounts was justified may be doubted. But [...] the more relevant point is that, in the case of ethnography undertaken in modern societies, the idea of such informants pronouncing authoritatively on monolithic cultures is not one that could be given very serious consideration." (Goldthorpe 2000: 75).

Dette er sådan set hovedproblemet i den hjemlige diskursanalytiske metodologi: At den ofte ikke kommer længere end analysen af de hinanden afløsende diskurser (fx administrative diskurser, politiske diskurser etc.). Man kan sige, at diskursanalysen slutter med forstudierne, dvs. der, hvor kritiske realister ville mene, at den reelt først skal til at begynde.

Konklusion

For sociologien og organisationsforskningen er det ikke enten kvantitative surveys eller kvalitative metoder. "The validity of research ultimately depends on the methods used," som William Brown udtrykker det (1998: 269), eller "It's not what you do, it's the way that you do it" med Keith Whitfields ord (1998: 65). Begge metodetraditioner har deres berettigelse i samfundsforskningen og valget afhænger dels af forskningsfeltet (forskerens forhåndskendskab til feltet og feltets karakter), dels af hvilken type viden, man ønsker at opnå (om man vil give indsigter i mulige livshistorier, perspektiver og narrativer eller om man vil medvirke til at afgøre, om mulige teorier eller antagelser holder vand). Ofte kan metoderne gensidigt befrugte hinanden. Den ene part har ikke grund til at betragte den anden som "vanhel-

lig". Problemet med kvalitativ forskning er generelt det, at man ved denne forskning ofte har vanskeligt ved at skelne mellem om resultaterne skyldes de interviewede eller om de skyldes forskeren selv. Her har surveyforskningen klare fortrin: Andre – både forskere og lægmænd – kan tage stilling til spørgsmålenes formulering, til størrelsen af viste talmæssige forskelle osv. Transparensen i forskningsprocessens forskellige trin er med andre ord betydeligt større. Og andre forskere kan senere hen låne datasættet og tjekke analyserne. Dette er stort set ikke muligt i den kvalitative forskning.

Den stærke humanvidenskabelige/sprogfilosofiske vending i meget nutidig sociologi og organisationsteori er faktisk en elitær vending. Studiet af tekster hos Derrida eller af diskurser bliver meget nemt studiet af elitens tekster og elitens diskurser, og sociologiens/organisationsforskningens orientering i denne retning udtrykker et sådant fokus på eliten, under sit anti-naturvidenskabelige dække. Dette er ikke så sært, da humanvidenskaberne næsten af natur er elitære: Humanistiske studier er jo studier af de klassiske tekster, elitære tekster, hvad enten vi nu taler om Platon og Aristoteles, eller om Shakespeare og Schiller. På samme måde hos fx Niels Åkerstrøm Andersen, som i sin skolastiske gennemgang af "diskursive analysestrategier" betegner det som en afgørende vending ved den socialkonstruktivistiske tilgang, at den består i "anden ordens" iagttagelser, dvs. "diskurs om diskurs", "iagttagelser om iagttagelser" osv. (Åkerstrøm Andersen 1999: 19, 151). Ikke analysen af menigmands tekst eller diskurs, men analysen af dem, der analyserer menigmands tekster eller diskurser. Kort sagt: Filosofi. Og studiet af eliten, et selvreferentielt studie af "vores helt egen verden", og det som norm eller ideal for samfundsvidenskaben. "Tilbage til elfenbenstårnet" kunne vel være en rammende karakteristik!

I modsætning hertil bør sociologien og organisationsteorien (samfundsvidenskaben) med hvad der i disse tider er et fyord være langt mere lighedsorienteret, og vi samfundsforskere mener nu engang, at man hverken primært studerer mennesker ved at studere deres DNA eller ved at studere deres litteratur. Disse studier kan være nyttige, men den bedste viden om mennesker i nutidssamfundet fås nu ved at spørge dem direkte: Man kan sige, at samfundsforskningen simple metodiske grundspørgsmål er: Why Not Ask Them? Og her er surveyen et af flere centrale og efterhånden også velafprøvede redskaber (Fuller 2006b).

Surveyforskning er desuden en relativt prisbillig og dermed rationel måde at skaffe sig viden om bestemte forholds udbredelse og sammenhænge blandt almindelige mennesker. Kvalitative interview, fx med nøgleinformeranter, har det med at fokusere på de magtfulde aktører, hvorimod surveyforskningen kan blive et mere demokratisk og mere folkeligt instrument (jf. Scheuer 2003: 11-4), med hvilket forskeren kan sikre sig, at hans/hendes forskningsresultater ikke kun afspejler de herskendes opfattelser, men virkelig afspejler de herskende opfattelser af tingene. Disse to forhold er stadig bestemt ikke de samme.

Faktisk kan man meget kort sige det sådan, at surveyanalytiske forskningsmetoders styrke er, at man altid kan skelne skarpt mellem sociologens hypoteser og hans/hendes postulerede sammenhænge på den ene side og det, forskningssubjekterne (interviewpersonerne) udtrykker og afslører om sig selv på den anden. En sådan skelnen kan praktisk taget aldrig foretages i etnometodologisk eller kvalitativ interviewforskning (Fuller 2006b: 7).

Kvalitative casestudier og surveys vil begge bidrage til organisations-sociologiens videre udvikling og fremskridt, det er der næppe tvivl om. Men der er behov for en mere afklaret diskussion af forholdet mellem disse to tilgange og en mere bevidst brug af forsknings- og analysestrategier, der kombinerer disse to typer af tilgange. Begge tilgange har stærke og svage sider, som det er skitseret ovenfor, og brugt i kombination kan de antagelig frembringe forskningsresultater inden for samfundsforskningen, som både kan overvinde surveyforskningens distance til respondenterne (og dermed dens mulige manglende indlevelse) og den kvalitative forsknings alt for overfladiske forhold til virkelighedstest og spørgsmålene om varians og generalisering. De to metodetilgange er komplementære og kan reelt set ikke undvære hinanden i det organisations-sociologiske forskningsrepertoire.

Referencer

- Andersen, I (red.) (1990): Valg af organisationssociologiske metoder – et kombinationsperspektiv. København: Samfundslitteratur.
- Andersen, I (1997): Den skinbarlige virkelighed. Om valg af samfundsvidenskabelige metoder. København: Samfundslitteratur.
- Bredsdorff, N (2001): Diskursanalyser og diskursteorier: Nogle overvejelser over diskursbegrebet. Roskilde: Roskilde Universitetsbiblioteks Skriftserie.
- Bredsdorff, N (2003): Diskurskritik: Om "italesættelse" af grænserne for fortolkning og af en ny kritikdiskurs på universiteterne. Roskilde: Roskilde Universitetsbiblioteks Skriftserie.
- Brown, W (1998): "Funders and Research. The Vulnerability of the Subject." In K Whitfield & G Strauss (ed.): *Researching the World of Work. Strategies and methods in studying industrial relations.* Ithaca and London: ILR Press/Cornell University Press, pp. 267-87.
- Burawoy, M (1979): *Manufacturing Consent. Changes in the Labor Process under Monopoly Capitalism.* Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Collin, F (1997): *Social Reality.* London: Routledge.
- Collin, F (2000): "Kritisk realisme og socialkonstruktivisme: En kritik af Roy Bhaskars videnskabsfilosofi". *Grus* 21(60): 69-86.
- Collin, F (2007): "Konstruktivistisk erkendelsesteori". In Ritchie, T (red.): *Teorier om læring – en læringspsykologisk antologi.* København: Billesø & Baltzer, pp. 114-35
- Dyrberg, TB, A Dreyer Hansen & J Torfing (2001): *Diskursteorien på arbejde.* Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Fuller, S (2000): *Thomas Kuhn. A Philosophical History for Our Times.* Chicago and London: The University of Chicago Press
- Fuller, S. (2003): *Kuhn vs. Popper. The struggle for the soul of science.* Cambridge: Icon Books
- Fuller, S. (2006a): *The Philosophy of Science and Technology Studies.* London: Routledge.
- Fuller, S. (2006b): *The New Sociological Imagination.* London: Sage.
- Goldthorpe, JH (2000): *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory.* Oxford: Oxford UP.
- Goldthorpe, JH (2004): "Sociology as Social Science and Cameral Sociology: Some Further Thoughts." *European Sociological Review*, 20(2): 97-105.
- Kuhn, T.S. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Lysgaard, S (1961/1967): *Arbejderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Popper, K. (1959/1992): *The Logic of Scientific Discovery.* London: Routledge.
- Roethlisberger, FJ & WJ Dickson (1939): *Management and the Worker.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Sayer, A (2000): *Realism and Social Science.* London: Sage.
- Scheuer, S (1986): *Fagforeninger mellem kollektiv og profession.* København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Scheuer, S (1999): *Motivation. Aktørmotiver i arbejdslivet.* København: Handelshøjskolens Forlag.
- Scheuer, S (2003): "Dimensioner af frihed i arbejdslivet. Fordelingen af ikke-løngoder i arbejdet." *LO-Dokumentation*, nr. 2, 2003: 5-104. København: LO
- Vaus, D de (2002): *Surveys in Social Research.* 5th edition. London: Routledge.
- Whitfield K (1998): "Qualitative Methods: It's not what you do, it's the way that you do it." In K Whitfield & G Strauss (ed.): *Researching the World of Work. Strategies and methods in studying industrial relations.* Ithaca and London: ILR Press/Cornell University Press, pp. 65-85.
- Whyte, WF (1965): *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum.* Chicago, Ill.: Chicago UP.
- Willis, PE (1977): *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs.* Farnborough: Saxon House
- Winther Jørgensen, M & L Philips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode.* København: Samfundslitteratur og Roskilde Universitetsforlag.
- Østerud, Ø (1997): *Kunnskap som illusion? Søkelys på den postmoderne fagkritikken.* Nytt norsk Tidsskrift, nr. 2. 131-45.
- Åkerstrøm Andersen, N (1999): *Diskursive analysestrategier.* København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.